

รายงานนายทอง

พระโสภณอักษรกิจ

พิมพ์แจก

งานพระราชทานเพลิงศพ

นายเอก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ)

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

05/03/2566

1

อำนวยการเอก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์
(ทอง จันทรางศุ)

ปรารภ

อามาศย์เอก พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง
จันทร์รางค์) กับข้าพเจ้าได้ช้อยพชรรักใคร่กันมานาน
แล้ว จนต่างเข้าใจกันว่า เราเป็นกัลยาณมิตร มิควร
ทุกข์ซึ่งก็ได้อาศัยความช่วยเหลือกันอยู่เสมอ

เจ้าคุณสุนทรเทพ ๑ เป็นคนกว้างขวาง เยือก
ประทุรภัยคบหาสมาคมทั่ว ๆ ไป ปรากฏว่ามีมิตรสหาย
มาก ทั้งเป็นผู้มีคุณธรรมสำคัญประจำตัวอยู่อย่างหนึ่ง
ในเรื่องวิบัติช่วยเหลือความขัดข้อง หรือทุกข์อันของ
ผู้อื่นตามสติกำลังที่จะช่วยได้ ซึ่งเป็นเหตุให้ ได้ รับ
ความนิยมนับถือของผู้ที่รู้จักมักคุ้นอยู่ทั่ว ๆ ไป เมื่อ
วายเป็นลงเช่นนี้ จึงพากันขาลยและเคร่าใคร่ไป ตาม
ตามกัน และต่างก็แสดงความประสงค์เข้าช่วยเหลือ
ในการศพ

ในส่วนตัวข้าพเจ้าซึ่งเป็นมิตรสนิทสนมกับเจ้าคุณ
สุนทรเทพ ฯ แม้จะได้ช่วยเหลืออย่างอื่นในการศุภบัง
แล้วก็ดี ก็ยังรู้สึกว่ไม่พอแก่ความรักใคร่และความ
อาลัยที่มีต่อกัน ในการพระราชทานเพลิงศพข้าพเจ้า
ได้ทงใจพิมพ์หนังสือแจกตามความนิยมที่ทำกันมา แต่
หนังสือแจกจะให้เป็นที่ระลึกเช่นนั้น อยากได้หนังสือซึ่ง
เจ้าคุณสุนทรเทพ ฯ เรียบเรียงขึ้นด้วยแรงความคิด
ของท่านเองจึงได้ตกลงเลือกเรื่อง “รายงานนายทอง” นี้

รายงานนายทอง เป็นหนังสือซึ่งครั้งเมื่อเจ้าคุณ
สุนทรเทพ ฯ เป็นนักเรียนข้าราชการพลเรือน ทาง
ราชการส่งออกไปฝึกหัดงานหัวเมือง ในมณฑลอยุธยา
เมื่อ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) ซึ่งมีระเบียบให้
ยื่นรายงานกิจการที่ดูและทำต่อผู้บังคับบัญชาชั้น ๆ รายงาน
จะเขียนเป็นทพพระทัยและได้รับความยกย่องจาก
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ครั้งเป็น
สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลอยุธยา และ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์
ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จนได้ขึ้น
ให้เป็นตำราเรียน ของนักเรียนข้าราชการพลเรือน
(รัฐประศาสน์) ต่อมาจนบัดนี้ ซึ่งเป็นข้อหนึ่งทีควร
สังเกตว่า แม้แต่เป็นเพียงนักเรียน เจ้าคุณสุนทรเทพ ๗
ก็ได้มีความสามารถฉลาดเฉลียวแหลมคมอยู่แล้ว เมื่อได้
ออกรับราชการก็ได้แสดงคุณความสามารถจนได้เลื่อน
ตำแหน่งและบรรดาศักดิ์มาตามลำดับ

แต่รายงานนายทอง น กล่าวถึงกิจการในสมัย
เมื่อเป็นอยู่แต่ ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งบัดนี้ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง
ราชการนั้น ๆ เสียมากแล้ว ประโยชน์ที่จะพึงได้
จากการวิจัยหนังสือนี้ไปก็มุ่งแต่เพียงให้เห็นตระกูล
แก่เจ้าคุณสุนทรเทพ ๗ ผู้ล่วงลับไปแล้วเท่านั้น

05/03/2566 พระโสภณอักษรกิจ

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

รายงานฝึกหัดทำการอำเภอ

ของนายทองมหาดเล็ก

บัดนี้เป็นพระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์

ที่ ๓

ที่ว่าการอำเภอเสนาน้อย

วันที่ ๒๗ มิถุนายน รตนโกสินทร์ศก ๑๒๓

ข้าพระพุทธเจ้านายทอง มหาดเล็กนักเรียน ขอ
ประทานทำรายงาน ในชั้นฝึกหัดราชการ ในหน้าที่ปลัด
อำเภอ ณ อำเภอเสนาน้อย กราบเรียนพระยาโบราณ
บุรณรักษ์ ปลัดเทศาภิบาล ขอใ้ให้นำขึ้นกราบทูล พระ
เจ้าองค์ยาเธอกรมหมื่นมรุพงษ์ศิริพัฒน์ ข้าหลวงเทศา
ภิบาลสำเร็จราชการมณฑลกรุงเก่าทราบบ้างพระบาท

ด้วยวันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้รับตราพระราชสีห์หมายที่ ๓๕ แล้วโดยสานรุดไฟเวลา

ย้าย ๓ โมงเศษขึ้นไปถึงกรุงเก่าเวลาพลบค่ำ ที่ว่าการ
มณฑลปิด

วันที่ ๕ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ ข้าพระพุทธเจ้าได้
เชิญคราวางที่ขุนพิณโหวต เพื่อให้นำขึ้นกราบทูล
ให้ทรงทราบฝ่าพระบาท ครั้นเวลาบ่ายโมงเศษได้ทรง
โปรดให้ ข้าพระพุทธเจ้า เวียงหนึ่งสี่เรื่องใดเรื่องหนึ่ง
แล้วแต่ความคึกคักของข้าพระพุทธเจ้า ขนถวาย ข้าพระ
พุทธเจ้าได้เรื่องเรื่องประโยชน์ที่ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงได้
รับในการที่กระทรวงให้ส่งข้าพระพุทธเจ้าให้ขึ้นมาศึกษา
การอำเภอในมณฑลนี้ ถวายให้ทูลกระหม่อมแล้ว
ทูลลากลับ และได้รับคำสั่งขุนพิณโหวตในการที่ทรง
โปรดส่งข้าพระพุทธเจ้าไปศึกษาราชการที่อำเภอเสนา
น้อยแล้ว พอพบคุณหลวงอนุสาร นายอำเภอเสนาน้อย
ณที่ว่าการมณฑล ก็ได้ยื่นคำสั่งทูลท่านในที่นั้น
แล้วกลับมาพักกลางคืนที่บ้านพระยาไชยวิชิต

วันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ ข้าพระพุทธเจ้า
ได้กลับลงไปกรุงเทพ ฯ โดยรถไฟย่ำรุ่งแล้ว ๕๐ นาที
ถึงกรุงเทพ ฯ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ หยุดพักกระเตรียม
เช้าของในการที่จะขึ้นมาอยู่ที่อำเภอเสนา น้อย ๓ วัน

วันที่ ๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลา ย่ำรุ่งเศษ
ข้าพระพุทธเจ้าได้ลงเรือเมล์มาถึงที่ว่าการอำเภอเสนา
น้อย ขึ้นไปหาคุณหลวงอนุสารสรรพากรณที่ว่าการ
อำเภอ แต่หาพบท่านไม่ เพราะท่านไปราชการเสียที่พระ
ราชวังบางปะอิน และท่านหาได้สิ่งอย่างไรในการที่
ข้าพระพุทธเจ้าจะขึ้นมาอยู่ไว้แก่ปลัดอำเภอไม่ เพราะ
ท่านไม่ทราบว่าข้าพระพุทธเจ้าจะขึ้นมาวันใด จึงเป็นการ
จำเป็นที่ข้าพระพุทธเจ้าต้องพักรอท่านอยู่ ๒ วัน

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๕ โมงเศษ
คุณหลวงอนุสาร ๐5/03/25 กลับจากพระราชวังบางปะอินถึงที่
ว่าการอำเภอแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าได้ขึ้นไปหาท่าน

และท่านได้มีคำสั่งให้ข้าพระพุทธเจ้าเข้ารับราชการใน
ทันทีนั้น งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำในวันนั้น คือ

๑ ถ้ามและเจตปาคำให้การอ้างแคงปรัก โจทก์
เรื่องหาว่านายชุ่มฉุดคร่า ฌบัย ๑

๒ ร่างข้อสัญญาเรื่องจำนำเรือน ฌบัย ๑
วันที่ ๑๒ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
ข้าพระพุทธเจ้าได้ขึ้นไปทว่าการอ้างแคง งานที่ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ทำวันนั้น ๒ เรื่อง คือ

๑ ได้ถ้ามและเจตคำให้การนายกลั่น ผู้ใหญ่บ้าน
เป็นพยานอ้างแคงปรักโจทก์ ในคดีที่หาว่านายชุ่ม
กับพรรคพวกอีก ๒ คนฉุดคร่า ซึ่งได้สวนค้ำมาแต่
วานนี้

๒ ได้ทำคำขึ้นสูตรบอกแผนนายไ้ะ ซึ่งหา
กับเรื่องประทุษร้ายร่างกาย

ในคดีของอ้งแคงปรัก โจทก์ นายชุ่มกับพรรคพวก
อีก ๒ คนจำเลย ซึ่งโจทก์หาว่าจำเลยฉุดคร่าวันนั้น คำ

ให้การของผู้ใหญ่กลั่นซึ่งเปนพยานโจทก์ก็ได้ความแต่
 ว่า พยานเป็นผู้ค้นบ้านอำแดงอ้อมซึ่งโจทก์จำเลย
 ได้ไปพักอยู่ กับเมื่อบิดาอำแดงปรักโจทก์จับนายชุ่ม
 จำเลยไต่ถาม พยานได้ไปแต่ผู้มอบตัวให้แก่ท่าน
 เท่านั้น แต่อาศัยพยานอื่นที่เป็นหลักฐาน มีอำแดงอ้อม
 พยานร่วม ซึ่งโจทก์จำเลยได้ไปอาศัยพักอยู่ที่บ้าน
 ของพยานเป็นต้น เบิกความสมทางจำเลย และคำ
 ให้การของอำแดงปรักโจทก์เอง ก็เถียงกันเองหลายข้อ
 เป็นทางที่ให้เห็นว่าโจทก์ผิด คงมีทางที่จะเชื่อได้
 อย่างเดียวแต่ว่าโจทก์ได้รักใคร่กับจำเลย แล้วตาม
 จำเลยไป แต่เกิดฟ้องร้องกันขึ้น เชื่อด้วยเกล้า ๆ
 ว่า เป็นเหตุเพราะบิดาอำแดงปรักได้ติดตามเอาตัว
 อำแดงปรักมาจากนายชุ่มได้ เมื่ออำแดงปรักมาอยู่
 ในอำนาจของบิดามารดาแล้ว ความจึงได้กลับกลายไป
 จึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าจำเลยไม่มีโทษในทางอาญา ควร

ให้มีประกันปล่อยตัวไป คุณหลวงอนุสาร ฯ ได้เห็น
ด้วยตามความที่กล่าวมาแล้ว

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๓ โมง
๓๐ นาที ขนท่วการ งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำใน
วันนั้น คือ

ได้ทำคำตราสินของอำเภอกงท่นเรื่องหาว่ามีผู้ร้าย
ลักหนังสือสัญญาฉบับจำนำเรือนไป ฉบับ ๑

ในเรื่องนี้ที่ทรงเมตตาการอำเภอกงท่นความแล้ว
ก็ควรได้สอบสวนหาตัวผู้ร้ายต่อไป แต่ที่มิได้ไต่สวนนี้
โดยเหตุว่าหนังสือสัญญาฉบับนี้ได้สูญหายไปเสียเป็น
เวลากว่ามาแล้ว ที่รู้ได้เช่นนั้น ก็เพราะตามคำให้
การของผู้ขอตราสินมีปรากฏว่า เมื่อสัก ๑ ทดลอง
มาแล้ว มีชายผู้ร้ายตกฝาเรือนชั้นของเข่าเก็บทรัพย์สิน
สิ่งของของโทก็ไปได้เป็นหลายสิ่ง รวมทั้งหนังสือ
สัญญาฉบับนี้ด้วย ในเวลานั้นโทก็รู้สึกเพียงว่าหายแต่
ของอื่น ๆ หารู้สึกว่าหนังสือสัญญาฉบับนี้หายไปด้วยไม่

พึงรู้ สักว่าหนังสือสัญญาฉบับนี้หายเมื่อ ๒ วันทลวงมา
แล้ววันเอง และเมื่อเหตุเกิดขึ้นแต่เกิมนั้นตามที่ได้
ไต่สวนแล้วหาได้ร่องรอยหรือสงสัยว่าใครเป็นผู้ร้ายราย
นี้ไม่ เพราะฉะนั้นการเรื่องนี้จึงหาได้ไต่สวนอีกไม่

วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลา ๓ โมงเช้า
ข้าพระพุทธเจ้าได้ไปตรวจทำตัวพิมพ์พระพรณ ที่บ้าน
ขุนภักดีกำนันตำบลบ้านชนจำ ในเวลาที่ไปนี้ ได้สังเกต
ดูกระดานป้ายบอกชื่อหมู่บ้านยังโชนโชนไม่สักระยะตรงเป็น
ระเบียบเรียบร้อยมีอยู่หลายแห่ง ทั้งใจจะไปตักเตือน
กำนัน จำเพาะกำนันไม่อยู่เสีย

ในวันได้ช่วยกันทำการระดม ๓ คนด้วยกัน
คือ นายแม้น ปลัดอำเภอ นายแม้น มหากเล็กข้าพระ
พุทธเจ้าได้ ทำตัวพิมพ์พระพรณแล้ว ๓๐ ฉบับ ทานบน
แล้ว ๘ ฉบับ

อนึ่งในการทำตัวพิมพ์พระพรณ ข้าพระพุทธเจ้าคิด
ด้วยเกล้า ๆ ว่า ยังเป็นการขัดข้องอยู่หน่อย คือ กระบือ

ที่นำมาขอทำตัวพิมพ์รูปพรรณนั้น ล้วนแต่เป็นกระบือ
 ที่ไม่มีตัวพิมพ์รูปพรรณมาแต่เดิมโดยมาก พยานและ
 ผู้นำก็อ้างว่าเป็นกระบือในสำรว จะสำรวไว้แต่เมื่อไร
 และทะเบียนอยู่ที่ไหน ก็ไม่ทราบเกล้า ฯ ถ้าแม้ว่าจะ
 มีผู้ร้ายไปลักกระบือผู้ใดผู้หนึ่งจากแต่ที่ไกล มาขอทำ
 ตัวพิมพ์รูปพรรณและรักกันกับผู้นำและพยานแล้ว ก็อาจ
 ทำได้โดยไม่สัจจของอันหนึ่งอันใด จะถือเสียว่าผู้นำ
 และพยานเป็นผู้ที่ไต่ปฎิญาณสาขาสตนแล้วก็ได้ แต่
 เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ผู้ที่มีสันดานทุจริตไม่เกรงต่อ
 กรรมอันจะได้รับในภพหน้าก็มีอยู่โดยมากดังเช่นที่เป็น
 มาแล้วในหัวเมืองลาวแถบเหนือ สุราแก้วเดี๋ยวก็อาจ
 เป็นพยานเท็จทนสาขาสได้

เพราะฉะนั้นในข้อนี้เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่า ถ้าได้
 สำรวไว้แล้วจริง ก็ควรให้มีทะเบียนไว้ฉะที่ว่าการ
 อำเภอด้วย เวลาเมื่อกรรมการอำเภอจะไปทำตัวพิมพ์
 รูปพรรณ หน้าที่ใครรายใดก็ควรนำทะเบียนไปด้วย จะได้

ตรวจตราค้ำหิรูปพรรณในทะเบียนกับเจ้าของสัตว์และ
 สัตว์ให้ถ่วง ถ้าเห็นเป็นการถูกต้องตรงกันแล้ว
 ก็ให้เรียกทานขนไว้ แล้วออกตัวพิมพ์พรรณให้
 เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า จะเป็นเครื่องหมายขึ้นอีกทางหนึ่ง
 แต่อย่างไรก็ดี เรืองนิกโค มีพระราชบัญญัติสัตว์
 พาหนะคก ๑๑๘ แล้ว ถ้าได้จัดการให้เป็นไปตาม
 พระราชบัญญัติ ก็เชื่อด้วยเกล้า ๆ ว่า จะดีกว่าความ
 เห็นของข้าพระพุทธเจ้ามาก

อนึ่งการทำตัวพิมพ์พรรณในอำเภอนี้ เจ้าของ
 สัตว์จะนำสัตว์มาขอทำอำเภอไม่ได้ โดยเหตุต้อง
 ข้ามลำน้ำลำคลองหลายแห่ง เพราะฉะนั้นนายอำเภอ
 จึงต้องกะทองที่ตามทเห็นว่าราษฎรจะนำสัตว์มาทำได้
 โดยสะดวก และกำหนดวันให้ราษฎรนำสัตว์มาทำ
 ตัวพิมพ์พรรณ ตกเป็นการขอเพื่อกว่าราษฎรที่อยู่
 แต่กรมการอำเภอต้องไปทำไกลจากที่ว่าการ ทางตั้ง
 ชั่วโมง ราษฎรผู้นำสัตว์มาขอตัวพิมพ์พรรณ ยัง

ไม่ทราบระเบียบของการที่จะทำนั้นดี บ้างคนขาดผู้นำ
 บ้าง ขาดพยานบ้าง เป็นเช่นนั้นโดยชุกชุมก็เป็นการ
 ชักช้าทำให้ไม่ได้ เป็นการเสียเวลาทั้งกรรมการอำเภอ
 ผู้ออกตัวพิมพ์พระธรรมนูญและเจ้าของสัตว์ เห็นด้วย
 เกล็ด ๑ ว่า ควรจะมี ใบแจ้งความขแจ้งการที่ทำตัวพิมพ์
 ธรรมนูญว่า จะต้องพร้อมด้วยใคร ยึดไว้ในที่ต่าง ๆ
 ที่จะทำตัวพิมพ์พระธรรมนูญทุก ๆ แห่ง เชื้อด้วยเกล็ด ๑
 ว่า พอจะแก้ความขัดข้องในเรื่องนี้ได้ เสร็จการที่
 ข้าพระพุทธเจ้าต้องทำในวันนี้

วันที่ ๑๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง
 ๒๕ นาที ขึ้นที่ว่าการ งานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำใน
 วันนี้ คือ

๑ เขียนทานบนเรื่องขอตัวพิมพ์พระธรรมนูญ ซึ่งค้าง
 มาแต่วานนี้ ๒ ฉบับ

๒ ถามและเขียนคำให้การนายสันจำเลย ซึ่งต้อง
 ทหารว่าเป็นผู้ร้ายลักกระบือของผู้ใหญ่

๓ ถามและตอบทำให้การนายน้อยพยานฝ่ายผู้ใหญ่

๔ ถามและตอบทำให้การนายแหยม พยานฝ่าย
นายเขียน ว่าแทนอ้าแคงสู้้นโทก เรื่องหาว่านายซุ่ม
ยังอาใจเอามาตเหล็กมคมพินอ้าแคงสู้้นลูกท่แซน

การที่ททำในวันนั้นไม่มีขัญหาอันใด และการทั้งหลาย
ที่ได้ทำอยู่แล้วในอ้าเถอน ก็นับว่าเป็นระเบียบแบบแผน
อันดีเกอบทุกอย่าง

วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๓ โมง
๓๐ นาที ขันทว่ากร งานที่ข้าพระพทอเจ้าได้ทำใน
วันนั้น คือ ใดทหาหนังสือสัญญาขายฝากทนาตราแคง
ฉบับ ๑

อนึ่ง ข้าพระพทอเจ้า ได้สังเกตดูตาม ที่ราษฎรทำ
หนังสือสัญญาจำนำหรือขายฝากกันในเรื่องที่ดิน ใน
อ้าเถอน เห็นว่ากิริยาที่ประพฤตินักไขว้เขวกันอยู่
บางรายหนังสือสัญญาซึ่งตรงว่าขายฝาก แต่กิริยาที่
ประพฤตินั้นเป็นจำนำ บางรายหนังสือสัญญาซึ่งตรงว่าจำนำ

แต่ก็ วิชาที่ประพาศิต่อกันเป็นชายฝาก ดังเรื่องที่
 ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำหนังสือสัญญาให้ ในวันนี้ ตามที่
 เขามาขอสัญญารวมความว่า ผู้เป็นเจ้าของที่ชายฝาก
 ที่นาตราแดงไว้นี้แก่ผู้รับซื้อฝาก แต่เจ้าของที่จะทำ
 ผลประโยชน์ในที่นั้นต่อไป จะคิดดอกเบี้ยค่าช่วยการ
 ให้แก่ผู้รับซื้อฝาก

เมื่อใคร่ควรวินิจฉัย วิชาที่เขาประพาศิต่อกันดังที่ได้
 กรายทูลมาข้างต้นนี้ หาใช่กี วิชาชายฝากไม่ เป็น
 กี วิชาจำนาคันตรง ๆ ที่เดียว

แต่แท้จริงการชายฝากก็จำน่าย่อมมีอาการต่างกัน
 ผลที่จะได้ ในระหว่างคนทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ผู้ขอสัญญา
 และผู้รับสัญญาก็ต่างกัน

การชายฝากนั้น เมื่อได้ทำหนังสือสัญญาชายฝาก
 แล้วเจ้าของที่ไม่มี อิศรที่จะทำผลประโยชน์อย่างใด ใน
 ที่ ซึ่งตนได้ชายฝากแก่ผู้อื่นนั้นแล้วเลย ผู้รับซื้อฝาก
 ย่อมได้รับผลประโยชน์ในที่นั้น แต่ผู้ขายฝากไม่ต้อง

ส่งคอกเขย และถ้าพ้น ๓๐ ปีไม่ถ่าย ที่ดินรายนันตอง
เป็นสิทธิแก่ผู้รับซื้อฝาก

การจำนำนั้น ผู้รับจำนำไม่มีอำนาจอย่างใดที่จะทำ
ผลประโยชน์ในที่ที่ได้รับจำนำไว้ ได้โดย ผู้รับจำนำจะ
ไต่ถามแต่คอกเขยเป็นค่าช่วยการเงิน เจ้าของที่ย่อมมี
อำนาจที่จะทำผลประโยชน์ในที่ของตน แม้ถึงจะไม่ส่ง
คอกเขยเกิน ๓ ปีไปก็ด ถ้าจะถือตามประกาศเรื่อง
จำนำและขายฝากที่ดิน ร.ศ. ๑๑๗ ข้อ ๓ แล้ว ก็ห้าม
ไม่ให้กรรมสิทธิ์ที่ดินนั้นตกไปอยู่ในอำนาจของผู้รับ
จำนำโดยทันที จนกว่าผู้จำนำจะได้มอบกรรมสิทธิ์ที่ดิน
นั้น ให้แก่ผู้รับจำนำโดยความยินยอมหรือกว่าศาลจะ
ตัดสินให้ที่นั้นเป็นสิทธิแก่ผู้รับจำนำ และตามประกาศนี้
ยังมีข้อห้ามในส่วนศาลอีกว่า แม้ผู้จำนำมีเงินมา
จ่ายครบทั้งต้นทนและคอกเขย และค่าเสียหายทั้งปวง
ถ้วนทุกอย่าง 05/ ในเวลาก่อนที่ศาลใดศาลหนึ่งได้ตัดสิน
แล้วก็ไม่ให้ศาลตัดสิน มอบกรรมสิทธิ์ที่ดินที่จำนำนั้น

ให้แก่ผู้รับจำนำ เว้นแต่ผู้จำนำจะไม่นำเงินมาถ่าย
 เสียทีเดียวเช่นนั้น ศาลจึงตัดสินให้ ทนนั้นเป็นสิทธิแก่ผู้
 รับจำนำ หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อศาลเห็นสมควรจะขาย
 ทอตกตลาดที่ดินของผู้จำนำซึ่งไม่มีเงินมาถ่ายนั้น ก็
 ขายทอตกตลาดเลหลังให้ ได้เงินมากน้อยเท่าใดศาลย่อม
 คำนวณเสียภาษีและคืนทุนคอกเบี้ยให้แก่ผู้รับจำนำตาม
 จำนวนแล้ว เงินยังคงเหลือมากน้อยเท่าใดศาลย่อม
 มอบให้แก่ผู้จำนำไป และถ้าเงินที่ขายเลหลังที่ดินนั้น
 ยังไม่พอที่จะใช้ให้แก่ผู้รับจำนำ ก็เป็นอันว่าพัวอยู่แก่
 ผู้รับจำนำ

อนึ่งการขายฝากกับการจำนำนั้น ถึงฝ่ายศาลก็ไม่
 ถือเอาหนังสือสัญญาเป็นใหญ่ ย่อมถือเอาถ้อยคำที่คน
 ทั้ง ๒ ฝ่ายประพดตักต่อกันเป็นใหญ่ ถึงหนังสือสัญญา
 จะมีข้อความปรากฏชัดว่า เป็นจำนำก็ดี แต่ถ้อยคำที่
 ประพดตักต่อกันเป็นขายฝากแล้ว ศาลก็ย่อมจะถือว่า
 เป็นการขายฝากต่อกันทั้งมีปรากฏแล้วในกรรมถาวร

ฎีกา ที่ ๒๒ ปี ๑๓๗ เรื่องคดีในระหว่างนายนามไทกับ
นายเงินจำเลย

เพราะฉะนั้นจึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าปล่อยให้
ราษฎรทำสัญญาตามความต้องการของเขา ไม่ใช่
เสียให้ทราบแล้ว ก็อาจจะก่อให้เกิดเหตุเป็นการยุ่งยาก
ขึ้นภายหลังได้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้นำความเรื่องนี้ไป
หารือคุณหลวงอนสารสรรพากร ท่านก็เห็นด้วย
ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ ข้างแจ้งแก่ผู้ที่จะทำสัญญาต่อกันนั้น
ให้ทำกันโดยแสดงกิริยาเป็นชายฝาก (ตามที่ได
กราบทูลมาแล้ว ในเรื่องชายฝากก็ขำขันข้างต้น) เขา
ก็ยินยอมตามที่ข้าพระพุทธเจ้าแจ้ง เห็นด้วยเกล้า ๆ
ว่า ไม่มีปัญหาอันใดที่จะก่อให้เกิดเป็นเครื่องยุ่งยากต่อไป
ข้าพระพุทธเจ้าก็ร่างข้อสัญญาและเขียนสัญญา ให้แก่
เขา เสร็จการที่ข้าพระพุทธเจ้าต้องทำในวันนี้

วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลา ๓ โมงเช้า
ชนทว่าการ งานที่ข้าพระพุทธเจ้าทำในวันนี้ คือ

๑ เปรียบเทียบความเรียงนายเพิ่มพองเรียกเงินจาก
นายเขียวโดยอ้างเหตุว่า นายเขียวได้ ยืมไปจากนายหม
มู่ของโจทก์เป็นเงินตรา ๒๐ บาท และเมื่อมู่ของโจทก์
จะถึงแก่กรรมได้ ให้เงินรายนั้นแก่โจทก์

๒ ได้ถาม และ จด ปาก คำ นายเซย พยาน นายสุน
จำเลยเรื่องผู้ ใหญ่ดี หว่านายสุนลักกระบี่ผู้ตอนแล้ว
ของผู้ ใหญ่ดีไปตัว ๑

ในคดีเรื่องนายเพิ่มโจทก์ พ้องเรียกเงินจากนาย
เขียวจำเลยนั้น จำเลยปฏิเสธว่าไม่ได้ ยืม แต่โจทก์มี
พยานหลักฐานคือนายพ่วงผู้ ใหญ่บ้าน เป็นพยานโจทก์
เบิกความว่า นายเขียวได้บอกกับพยานว่า ได้ ยืมเงิน
ไปจากมู่ของโจทก์ ๕๐ บาท และในวันทำศพนายหม
มู่ของโจทก์นั้น นายเขียวจำเลยก็ได้รับกับพยานต่อหน้า
คนโดยกล่าวว่า จำเลยจะยอมใช้เงินที่มู่ของ โจทก์คคอยู่
ให้แก่โจทก์

ความเรียงนี้ เมื่อได้ใคร่ครวญดูตามความชอบ
 ธรรมแล้วก็เชื่อได้ตามคำพยานโจทก์ ว่านายเขียวได้
 ยืมเงินไปจากนายหมื่นของโจทก์ ๕๐ บาทจริง แต่ถ้า
 จะดูตามพระราชกำหนดกฎหมายแล้ว ก็มีข้อควร
 วินิจฉัยอยู่ ๒ ข้อ คือ

๓ เมื่อนายหมื่นของโจทก์ให้นายเขียวยืมเงินไปนั้น
 ได้ มีหลักฐานไว้ ต่อกันเป็นการถูกต้องตามกฎหมาย
 หรือไม่

๒ การที่นายเพิ่มโจทก์อ้างว่า นายหมื่นได้ยกเงิน
 รายนี้ให้แก่โจทก์นั้น โจทก์มีหลักฐานอันชอบด้วย
 กฎหมายซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ยืมของโจทก์ได้ยก
 เงินรายนี้ให้แก่โจทก์จริงหรือไม่

เมื่อสอบถามคดีตกลงไม่มีหลักฐานทั้ง ๒ ข้อ ให้
 ยืมกันเฉย ๆ ไม่มีสิ่งสำคัญอันใด นายเพิ่มก็ไม่มี
 หลักฐานอันใดที่จะชี้ให้เห็นว่า นายหมื่นได้ยกเงินรายนี้
 ให้จริง แต่อย่างไรก็ดี ถ้าแม้ว่านายเขียวจำเลย จะ

ยินยอมใช้เงินรายนี้ให้แก่นายเพิ่มโตทกแล้ว ก็ไม่มี
ปัญหาอันใด เพราะโตทกควรจะได้รับทรัพย์สินมรดกของ
นายหม้อยอยู่แล้ว เพราะนายหม้อยไม่มีหลานอันสนิท
ซึ่งนอกจากนายเพิ่มโตทก

ในเรื่องนี้ ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้เกลี้ยกล่อมพยายาม
เพื่อให้การเป็นไปโดยชอบธรรม ตามความที่เป็นจริง
ตามที่ได้หลักฐานจากพยาน คือ ให้นายเชียวใช้เงินให้
แก่นายเพิ่มโตทก ๕๐ บาท แต่นายเชียวจำเลยหายอม
ไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นการนอกหน้าของข้าพระ
พุทธเจ้าที่จะเปรียบเทียบกับทางอื่น ซึ่งไม่ตรงต่อพระราช
กำหนดกฎหมายได้อีก จึงได้เปรียบเทียบกับหยักฟ่อง
ของโตทกเสีย โดยเหตุที่โตทกไม่มีหลักฐานอันชอบ
ธรรมตามกฎหมาย นำมาชี้ให้เห็นว่าของโตทกได้
ให้นายเชียวเงินไปจริง แล้วการที่ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ทำในวิธี

วันที่ ๓๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
 ขนทว่า การงานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้ทำไว้วันนี้ คือ

๑ เขียนใบอนุญาตจับสัตว์น้ำสำหรับช้อนลอยของ
 นายลอย ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านห่อหมก หมู่ที่ ๗
 ฉบบ ๑

๒ ใบอนุญาตจับสัตว์น้ำสำหรับช้อนลอยของนายแฉ่ง
 ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านห่อหมก หมู่ที่ ๘ ฉบบ ๑

๓ ใบอนุญาตสำหรับ ก็น รว เผือก จับสัตว์น้ำของ
 นายเผือก ตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลบ้านห่อหมก หมู่ที่ ๘
 ฉบบ ๑

วันที่ ๓๘ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ถึงวันที่ ๗

มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ ลาลงไปกรุงเทพ ฯ

อนึ่ง ข้าพเจ้าได้เข้าพระพุทธเจ้าชนมาอยู่ในอำเภอนี้ ได้
 ลงเรือเมล์ไปมาในระหว่างกรุงเทพ ฯ กับกรุงเก่าหลาย
 ครั้ง ได้เห็นมีผู้ตั้งเล่นการพนันในเรือเมล์ทุกครั้ง แต่
 การที่เล่นนั้น มักเล่นในเขตต์มณฑลกรุงเทพ ฯ เมื่อ

ล่องเข้าเขตคัมภีร์ลกรงเก่า พอจนจะถึงทว่า การ
 ข้าเอชก็เล็ก แต่เชือกขยเกลา ๆ ว่า เมื่อเรือออกห่าง
 จากทว่า การข้าเอชแล้ว พวกคนคงตั้งเล่นการพนันอีก
 เป็นแน่

การที่มณฑลขยเล่นการพนัน ซึ่งเป็นการฝ่าฝืน
 ต่อพระราชบัญญัติชนในเรือเมดเช่นนี้ นับว่าเป็นการ
 ขากทกรรม การข้าเอชจะจัดการจับกุมรักษาอำนาจพระราช
 บัญญัติให้เป็นไปโดยเป็นการเรียบร้อยได้ และเป็นการ
 ขากที่จะตรวจตราทุกอย่าง

ตาม ความผิด ของ ข้าพระพทเจ้าใน เรืองการ ที่ จะ
 แก้วไขเหตุขัดข้องของ เรืองนี้ เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ควรให้
 เจ้าพนักงานกระทรวงนครบาลจัดการสำรวจเรือเมด ที่
 จะเดินไปมาใน ระหว่าง เมืองโต ถึง เมืองโต ใน พระราช
 อาณาจักรเสียทั้งสิ้น และทำทะเบียนไว้ ให้รู้ว่าเรือเมด
 ลำใดเป็นของใคร แล้วเรียกทานบนไว้จากเจ้าของเรือ
 ทุก ๆ ลำ ว่าเจ้าของเรือจะต้องรับรองไม่ให้มีการพนัน

ขึ้นในลำเรือของคนเป็นอันขาด ถ้าเกิดมีขึ้นในเรือลำใด
 ของผู้ใดแล้ว เจ้าของเรือจะยอมให้ยืมเป็นเงินเท่าใด
 แล้วแต่การสมควร เพื่ให้เจ้าของเรือยังค้ำคอกเดือน
 คนงานในลำเรือของคนให้ระวังมิให้การพนันเกิดมีขึ้นใน
 เรือลำนั้น ถ้าเกิดมีขึ้นในเรือลำใด ก็ฟ้องเจ้าของเรือ
 ลำนั้นทีเดียว ไม่ต้องจับกุมปรับประแกผู้เล่นให้เป็นการ
 ยากลำบากแก่เจ้าพนักงานผู้ทำหน้าที่จัดการภาษีอากร
 แต่ในส่วนรัฐบาลก็ต้องมีสินบนบ้างเล็กน้อย เชื้อก้วย
 เกล็ด ๆ ว่าบางทีจะแก้ไขเหตุขัดข้องในการเรอขึ้นได้
 แต่ในความคิดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าไม่แน่วแน่ก้วยเกล้า ๆ ว่า
 จะเป็นความผิดอันใดแต่ที่เดียวหรือไม่

วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ
 ข้าพระพุทธเจ้า นายทิม นายมนั ได้พร้อมกันไป
 จักการยกทรวปยศของนายเนตจำเลย ซึ่งแพคดี
 แก้อำแดงแสงโงทอที่มาย้อยโท ทรวปยศที่ศาลสั่ง
 ให้ยืมกัน คือ

๑ ทนาคมนอก ๑๘ ไร่ ๓ งาน

๒ เรือนกระท่อมฝาไม้ไผ่ ๑ หลัง

๓ เรือแผ่นไม้ ๑ ลำ

๔ กระบือผู้ ๑ กระบือ

ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจดู และวัดเรือน เรือ เมฆ
เสร็จแล้ว ได้เขียนใบโฆษณาขอให้กำนันไว้ ๒ ฉบับ
เพื่อให้บอกไว้ ที่เรือนจำเลยฉบับ ๑ ในที่ใดที่หนึ่งซึ่ง
กำนันเห็นว่าเป็นที่ประชุมชนฉบับ ๑ แล้วได้มอบสิ่งของ
ทั้งนี้ไว้ ให้อยู่ในความปกครองรักษาของกำนัน ส่วน
กระบือนั้นข้าพระพุทธเจ้าหาเห็นไม่ จึงไม่ได้จัดการขึ้นใด
ในเรื่องกระบือ แต่โททได้มาร้องว่า จำเลยได้ยัก
กระบือไปไว้เสียที่อำเภอเสนากลาง ข้าพระพุทธเจ้าได้
แนะนำให้เขาไปร้องยังโรงศาลตามระเบียบการ เพราะ
กระบืออยู่ตามท้องที่แล้ว เป็นการนอกหน้าที่ของข้าพระ
พุทธเจ้าที่จะพึงกระทำ ครั้นจัดการเสร็จแล้วได้กลับ

ขิงทว่ากำรอำเภอ แล้วร่างรายงานทไปยัคทรพยสมยค
เพอตอบคำสั่งค่อไป

วันที่ ๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง
๓๐ นาทชนทว่ากำร งานทข้าพระพุทธรเจ้าได้ทำใน
วันน คอ

ร่างและเขียนคำสั่งถึงพณคลายก้านนบ้านไผ่พระ ให้
สยบนายพงซ่งทอ้งหาว่าเปนโจรเข้าปล้นกระบือของนาย
สุข เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๑

วันที่ ๓๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมง
๕๐ นาทว่ากำร ในวันงานนอย ข้าพระพุทธรเจ้าหาได้ทำ
อันใดไม

วันที่ ๑๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๑ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ
คุณหลวงอนสาร ฯ ได้พร้อมกัข้าพระพุทธรเจ้า นาย
ขวัญนายแมน ไปไต่สวนยังทอ้งททียงยไท เรืองมี
ผู้ร้ายรอบยิงนายยาตาย

บ้านไผ่พระจริงหรือไม่ แต่คุณหลวงอนุสาร ฯ ได้สั่ง
 พันคำกำนันเป็นการลับให้คอยจับกุมนายไผ่ นายไผ่
 ไว้แล้ว ครั้นเสร็จการไต่สวนแล้วได้กลับยังที่ว่าการ
 อำเภอ ถึงเวลาอีก ๗ หุ่่มเศษ พอเวลา ๘ หุ่่มก็ทราบ
 ข่าวจากกำนันบ้านไผ่พระว่า มีผู้ร้ายปล้นกระบือในคอก
 ของผู้ใหญ่นิลตำบลบ้านเกาะหมูที่ ๒ คลองไผ่พระไป
 อ้ายผู้ร้ายได้ยิ่งขึ้นกว่า ๒๐ นั้ด กระสุนปืนถูกนายภู
 บุตรเขยผู้ใหญ่นิลตาย ๑ คน กับถูกบุตรหลานผู้ใหญ่
 นิลเจ็บป่วยอีก ๓ คน

วันที่ ๑๒ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ เวลาเช้า ๒ โมงเศษ
 หลวงอนุสารสรรพากร นายลขยปลัดอำเภอ นาย
 ขวัญ นายแม้น นายพั่ง ข้าพระพุทธเจ้า ได้พร้อม
 กันไปไต่สวนยังท้องที่ถึงที่เกิดเหตุ เวลา ๕ โมงเช้า

ในเหตุเรื่องนี้คุณหลวงอนุสาร ฯ ได้ขึ้นหน้าทึ่ให้
 ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ทำรายงานพิเศษ ครั้นข้าพระ
 พุทธเจ้าร่างรายงานพิเศษแล้ว ได้ช่วยสอบถามปากคำ

พันคล้ายกันนั้นบ้านไผ่พระเป็นพยานโจทก์อีกคน ๓ ครั้น
ไต่สวนและทำคำขึ้นสู่ศรพิทีกศพลเสร็จแล้ว ก็กลับยัง
ที่ว่าการอำเภอ

ในเรื่องที่นายผู้ร้ายปล้นกระบือของผู้ใหญ่ นิล
ตามที่โจทก์จำหน้าไต่ว่านายเซยอยู่บ้านลาดวันอำเภอ
เสนากลางเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วยคน ๓ การทนายของทนาย
จำหน้าไต่นี้ เพราะนายเซยเคยไปมาที่บ้านนายแสง
ซึ่งคงบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกับเรือนโจทก์เสมอ โจทก์
จึงเรียกนายเซย และเมื่อเวลาอายุผู้ร้ายจะกลับก็ได้ได้
ก่อนกระบือออกจากข้างกระท่อม ซึ่งโจทก์แอบอยู่
นั้นประมาณ ๒ คอกเท่านั้น โจทก์จึงจำหน้านายเซย
ไต่ว่าเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วยคน ๓ และตามที่ไต่สวนเกรง
ด้วยเกล้า ๆ ว่า นายแสงจะเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดด้วย
อายุผู้ร้ายรายนี้ด้วย โดยเหตุทั้งหลายเหล่านี้ คือ
๓ นายแสงเป็นผู้ที่มีชื่อกับผู้ใหญ่ นิล โจทก์ถึง
กับคดีนี้ และตั้งจิตตคึกกระทำการร้ายโจทก์อยู่

นายเซ่งซึ่งโททักำหน้าได้ว่าเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วย
คน ๑ นั้น เป็นผู้รักใคร่ชอบพอไปมาหาสู่ที่บ้านนายแสง
เสมอ

๓ เวลาที่เกิดโรปล้นกระบือผู้ใหญ่นิล และยิง
นายอุบตรเซ่งผู้ใหญ่นิลตาย นายแสงหาได้ช่วยเหลือ
เกอหนน หรือถามข่าวคราวทุกซัดซอบอย่างไรไม่ เพิก
เฉยเสีย ในข้อนี้ถึงแม้ว่านายแสงจะโกรธเคืองกับผู้ใหญ่
นิลอย่างไรก็ดี นายแสงก็หาใช่คนอื่นไม่ ย่อมรวม
อยู่ในเป็นญาติกับผู้ใหญ่นิลโททัก และอยู่บ้านใกล้ชิด
กันด้วย เมื่อผู้ใหญ่นิลได้รับทุกข์ภัยอันแรงร้ายเช่นนั้น
ย่อมเป็นหน้าที่ที่นายแสงจำเป็นจะต้องถามข่าวคราว
บ้าง การที่นายแสงไม่ถามข่าวคราวเสียเลยเช่นนั้น
เป็นการค่อนข้างน่าเกลียด และการที่นายแสงไม่ช่วย
เหลือเกอหนนผู้ใหญ่นิลในเวลาผู้ใหญ่นิล ถูก ผู้ร้าย
ปล้นนั้นใช้จะมีโทษแต่แสดงความไม่เชื่อเฟือต่อผู้ใหญ่
นิลให้ปรากฏแก่ตาโลกเท่านั้นเมื่อไร ย่อมมีโทษใน

ฐาน ชก ชน ผน พระราช บัญญัติ ลักษณะ ปุ๋ยของ พืชที่
มาตรา ๓๓ ในข้อที่ไม่ช่วยจับใครผู้ร้ายควม

๔ กระบือของนายแสงนั้นก้อยู่ในคอกข้างเรือนนาย
แสงถึง ๘ ตัว และข้างเรือนนายแสงก็เป็นทางทอ้าย
ผู้ร้ายเข้าออก กระบือของนายแสงก็อยู่ใกล้ทางที่
อ้ายผู้ร้ายเข้า (เมื่อใดที่ขอพระเนตรแผนที่ ทดึกมากก็
รายงานพิเศษสำหรับเรือนแล้วก็จะทรงเห็นได้) ฉะนั้น
นำที่อ้ายผู้ร้ายจะ ต้องไล่กระบือของนายแสงไป เลี้ยงด้วย
นี้อ้ายผู้ร้ายหาได้ทำอันตรายแก่กระบือของนายแสง แต่
อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ ยังอยู่เป็นปรกติถึง ๘ ตัว ชื่อน
เป็นเหตุควรสงสัย

๕ ข้าแกลงแจ่มบุตรนายแสง อ้างว่า ถูกอ้ายผู้ร้าย
เอากระสุนยิงถูกที่เข้านั้น ในข้อนี้ข้าพเจ้าได้
ตรวจดูฐานแล้ว เชื่อด้วยเกล้า ๆ ว่าหาใช่แผล
ถูกยิงไม่ เป็นแผลกลัดทำแกเกยว เพราะธรรมชาติ
แผลที่ถูกยิงนั้นขอบแผลย่อมจะเป็นรอยไหม้เกรียม นหา

เป็นเช่นนั้นไม่ แผลก็ไม่ฉกรรจ์ขึ้นใด หนึ่งตลอดพอ
รู้ดีกว่าเป็นแผลกลม ๆ เท่าเมล็ดถั่วเขียว ๒ แผล และ
รอยแผลตรงไม่ใช้ลูกตาก ๆ ถ้ารอยบนถูกตรงเช่นนั้น
แล้ว เชือก้วยเกล้า ๆ ว่าจะไม่เป็นรอย แต่พอหนึ่ง
ตลอดเท่านั้นเลย

๖ ตามคำให้การของบุตรข้าแฉกแฉม ก็เห็นว่า
เป็นพิรุณ คือในเวลากลางคืนเมื่อโจรปล้นแล้ว บุตร
ชายข้าแฉกแฉมได้บอกแก่เจ้าของทรัพย์ ต่อหน้าคนโดย
มากกว่า คนจำได้ว่านายเชยเป็นผู้ร้ายรายนี้ด้วยคน ๓
ครั้งเวลาโตสวนเข้าวัง ก็บิณฑล้วยเสียเสีย กระทำ
ให้เห็นว่ากล่าววาจาเท็จทนสาบาล ในข้อข้าพระพุทธเจ้า
เกรงท้วยเกล้า ๆ ว่าบุตรข้าแฉกแฉมผู้นี้คงได้รับความ
เลียมสอนของผู้ใหญ่เสียแล้ว จึงได้ให้ถ้อยคำผิดจาก
ความเป็นจริงซึ่งตนได้กล่าวแล้วไป

อาศัยเหตุทั้งหลายเหล่านี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า
นายแสงคงเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับชายผู้ร้ายรายนี้ด้วย

เพราะฉะนั้นคุณหลวงอนุสาร ๑ จึงได้สั่งให้สียโท
 ไปบอกนายเรื่องพลตำรวจรไปติดตามจับกุมนายเซย
 ซึ่งต้องหาว่าเป็นผู้ร้ายรายนทบานลาค้วน อำเภ
 เสนากลาง ในเรื่องนทจริงควรให้ มีกรมการอำเภ
 คนใดคนหนึ่งควบคุมไปด้วย แต่ที่ไม่ได้ควบคุมไปนี้
 โดยเหตุที่ไม่มีพาหนะที่จะไปและคุณหลวงอนุสาร ๑ ได้
 ให้จดหมายไปถึงหลวงนิคม ๑ นายอำเภเสนากลาง
 เพื่อให้ช่วยเหลือเกื้อหนุนในการเรื่องนี้ด้วย พลตำรวจร
 ไปหาได้ตัวนายเซยมาไม่ เป็นเหตุเพราะสียโทเพื่อง
 กับนายเรื่องพลตำรวจรไม่ปลงใจลงในราชการไปยัง
 ไม่ทันถึงบ้านลาค้วนก็กลับเสีย แล้วมาแจ้งความว่า
 ได้ไปจนถึงบ้านลาค้วนแล้ว ตามชาวบ้าน เขาบอก
 ว่าคนชื่อเซยอยู่บ้านลาค้วนไม่มี จึงได้กลับเสีย เมื่อ
 การเป็นเช่นนั้น ถ้านายเซยบ้านลาค้วนเป็นผู้ร้ายรายน
 จริงก็เท่ากับพลตำรวจรไปบอกให้รู้ตัว ้วยหนีเสีย
 ในข้อนี้ใครจะเห็นว่าพลตำรวจร ๒ คนนั้นค้อย่างไรก็ช่าง

แต่ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า พลตำรวจภธร
ทั้ง ๒ นี้เคยคว้านไม่ปลงโหลงในราชการซึ่งเป็นหน้าที่
ที่จะพึงกระทำ เป็นการเลวที่สุด

เมื่อเสร็จการไต่สวนแล้ว ได้นำตัวนายแสงซึ่ง
สงสัยว่าจะเป็นผู้สมรู้ร่วมคิดกับข้าพเจ้าผู้ร้ายรายนั้นกลับยังที่
ว่าการอำเภอ และไต่ส่งตัวไปยังเมืองพร้อมด้วยคำ
สำนวนที่ได้ไต่สวนเสร็จแล้ว

อนึ่งทั้งแต่ชนก่อนมีกฎหมายมานี้ มีชาวโจรผู้ร้าย
หนาแน่น และเมื่อเกิดชนแล้วก็จับตัวไม่ใคร่จะได้ การ
ที่จะกุมอาชญาผู้ร้ายไม่ใคร่จะได้ นี้ ไม่ใช่เป็นเพราะความ
และชาของกรมการอำเภอ

เมื่อระคิดไปตามที่กระเบียบการปกครองในมณฑล
นี้เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ได้จัดทำเป็นอย่างดีที่สุด ถ้า
เจ้าพนักงานทุกหน้าที่ตลอดจนกำนันผู้ใหญ่บ้าน เต็มใจ
ทำการตามหน้าที่ของตนทุก ๆ คนแล้ว เชื่อด้วยเกล้า ๆ
ว่าการไร้อาชญาผู้ร้ายคงจะสงบเรียบร้อยได้ นี้เพราะเหตุการ

ที่ผู้ใหญ่นบ้านจะติดตามจับกุมผู้ร้ายที่เกิดขึ้น คุกกระทำ
 เป็นพอพอแก่ตัวเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อมีเหตุโจรผู้ร้าย
 เกิดขึ้น กว่ากำหนดผู้ใหญ่นบ้านจะควบคุมลงขันไป
 ติดตาม ข้ายผู้ร้ายก็ไปเสียไหน ๆ แล้ว ครั้นติดตาม
 ข้ายผู้ร้ายไปสัก ๓๐ เส้น ๔๐ เส้นไม่ทันผู้ร้ายก็กลับเสีย
 ย่อมเป็นเช่นนั้นเอง ๆ

ในเรื่องที่จะปราบปรามโจรผู้ร้ายให้เรียบร้อย ข้าพระ
 พททเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า มีอยู่ทางหนึ่ง คือ ต้อง
 ติดตามกันจริง ๆ ที่ว่านี้ มิใช่จะให้กำหนดผู้ใหญ่นบ้าน
 ราษฎรเข้าต่อสู้กับโจรโดยซึ่ง ๆ ที่เดียว ก็หาไม่ คือ
 เมื่อมีเหตุโจรผู้ร้ายเกิดขึ้นในตำบลใด กำหนดผู้ใหญ่น
 บ้านที่รู้เหตุต้องควบคุมลงขันรีบไปโดยทันที และต้อง
 ให้ผู้ใดคนหนึ่งรีบมาแจ้งความต่อกรมการอำเภอโดยทันที
 ด้วย และเมื่อกำหนดผู้ใหญ่นบ้านได้ไปถึงท้องที่ที่
 เกิดเหตุแล้ว ต้องวางคนคักอยู่ทุกทางที่ข้ายผู้ร้ายจะ
 ออก เมื่อเห็นว่าข้ายผู้ร้ายออกทางใดให้ติดตามไปอย่า

ทอดทิ้ง แม้ติดตามไปแต่ห่าง ๆ พอเห็นตัวย้ายผู้ร้าย
ก็ไ้ พอรุ่งสว่างจึงค่อยตามให้กระชั้นเข้าไปจัดการ
จับกุม การที่ไม่จับกุมในเวลากลางคืนเพื่อเหตุ ๒
ประการ คือ

๑ ถ้าจับกุมเวลากลางคืนผู้คนจะสับสน จะไม่รู้ว่า
ว่าพวกราษฎรที่来帮助จับใครหรือพวกใคร บางทีจะหลง
ต่อสู้กันเอง ถ้าอรุ่งเช้าจะรู้ได้ว่า ราษฎรหรือพวกใคร
เป็นการสวาทแก่การต่อสู้

๒ ธรรมดาใครย่อมขี้ขลาด เพื่อไม่ให้ใครรู้จักชื่อ
และจำหน้าได้ จึงกระทำการในเวลากลางคืน ถ้าจะ
จับกุมในเวลากลางคืนก็จะต่อสู้ โดยเต็มกำลัง เป็นการ
หนักแรงแก่เจ้าพนักงานผู้จัดการจับกุมมาก ถ้าแม้
ติดตามไปรุ่งสว่างจึงจัดการจับกุม เชื่อด้วยเกล้า ๆ
ว่า ข้าย้ายผู้ร้ายจะไม่ตั้งใจต่อสู้เลย โดยเกรงจะรู้จักชื่อ
และจำหน้าได้ ก็จะเป็นการเบาแรงแก่เจ้าพนักงานใน
การจับกุมมาก แต่ต้องเข้าใจว่าการติดตามนี้ ถ้าไม่

ได้ตัวหรือไม่รู้หรือรอยอ้ายผู้ร้าย เป็นต้องไม่ละเว้น
การติดตาม ก็เมื่ออ้ายผู้ร้ายเห็นว่าจัดการติดตามกัน
จริง ๆ กันแล้ว เชื้อท่วยเกล้า ๆ ว่าคงจะเกรงกลัวไม่
อาท้าวเวปไค

ข้าพระพุทธเจ้าไต่ถามถามกันนั้นผู้ใหญ่บ้านบางคน
ถึงในเรื่องติดตามจับกุมโจรผู้ร้ายนี้ เขาตอบว่าใน
ชั้นเดิมเขาก็ตั้งใจจับกุมโดยเต็มกำลังของเขา แต่เมื่อ
จับได้ส่งไปถึงศาลบางเรื่องพยานไม่พออย่าง บางเรื่อง
อ้ายผู้ร้ายต้องรับโทษอยู่ในเวรจำ ๓ หรือ ๒ ปีบ้าง หลุด
พ้นโทษไป เขา (ผู้จับ) ก็เป็นการเคอะคร่อนในการที่จะ
รักษาชีวิตของเขา ชื่อนักค่อนข้างจะจริง แม้แต่
กรมการ อำเภอก็เอง เมื่อไปไต่สวนโจรผู้ร้ายย่อมเห็นค
เห็นชอบและต้องใช้ความคึกขันสขุมในการที่จะจับกุมหรือ
จับหรือสงสัย ครั้นไต่สวนสงสัยผู้ใดผู้หนึ่งว่าจะเป็น
โจรผู้ร้ายหรือสมมุติด้วยโจรผู้ร้ายโดยแสดงอาการ
พิรุธด้วยประการใด ๆ ให้ปรากฏ ไต่สวนไต่ไปยังเมือง ๆ

ให้เจ้าพนักงานอัยการฟ้องศาล ๆ เห็นพยานไม่พอ ก็
ปล่อยตัวเสีย แต่การที่ศาลปล่อยตัวเสียโดยพยานไม่
พอนี้ จะไปเอาโทษอันใดแก่ศาลไม่ได้ เพราะหน้าที่
ของศาลจำเป็นต้องถือตรงตามพระราชกำหนดกฎหมาย
เมื่อการเป็นเช่นนี้ ก็เป็นทางที่จะทำให้ผู้ที่ตั้งใจจับกุม
โจรผู้ร้าย มีความกล้าหาญและความอุสาหะที่อดอຍ
โดยเห็นว่า ถ้าจับกุมส่งตัวไปพยานไม่พอศาลก็ปล่อย
เสีย เสียเวลาจับ ครั้นจะรอไว้จนกว่าจะหาพยานได้
พอแล้ว คนที่ประพฤติกด่งพระราชอาชญาอันนี้จะทำการ
กำเริบให้ราษฎรได้ความเคียดแค้นจัดขึ้น ซึ่งตรงกับที่
เขาพูดกันว่า “กว่าดีจะส่งงาก็ไหม้” เพราะผู้ที่
ประพฤติกด่งพระราชอาชญาอันนี้ เมื่อจะกระทำเขาย่อม
ครองที่จะหลบหนีหรือขบถเสียก่อนแล้วจึงทำ เมื่อเหตุ
เกิดขึ้น จะรู้จริงว่าใครเป็นผู้ร้ายได้ ก็ยากที่สุด เหตุ
เกิดขึ้นมาก ๆ รายจึงจะรู้จริงและมีหลักฐานพอส่งราย
ได้แต่มีเหตุเป็นเครื่องสงสัยซึ่งเกือบจะเชื่อแท้ว่าไม่ผิด

เสียโดยมาก และความสงสัยเช่นนั้น ก็ไม่พอที่จะเป็น
พยานหลักฐานในศาลได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นเหตุ
ขัดข้องอย่างยิ่ง จนด้วยเกล้า ๆ ที่จะคิดแก้ไขอย่างไร
ในการเรื่องนี้

วันที่ ๑๓ ที่ ๑๔ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ ข้าพระ
พุทธเจ้าชนมาทว่ากรมหลวงลพบุรีคนสาร ฯ เพื่อ
มาเฝ้าใต้ฝ่าพระบาท

วันที่ ๑๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๓ กลับจากทรงเฝ้า
ถึงทว่าการอำเภอเวลาเช้า ๕ โมงเศษ งานที่ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ทำในวันนั้น คือ

๑ จดคำให้การนายไข่พยาน นายกลักใจทก
นายจ้างจำเลย เรืองหากันว่าเป็นผู้ร้ายลักกระบือ

๒ ถามนายหมงพยานนายจ้างจำเลย

๓ ออกอาชญาบัตรช้อนลอย ฉบับ ๑

๔ ลงสารบบความอาชญาเรื่องนายจันใจทกทว่า
สืบโทเพื่อง นายเรือง นายหา พลตำรวจภูธรยก
สิ่งของของโจทก์ในเวลาที่โจทก์ต้องอุทกภัย

รวมรายงานที่ข้าพระพุทธเจ้าได้เริ่มปฏิบัติการตั้ง
วันที่ ๓ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๒๓ ถึงวันที่ ๑๔ มิถุนายน
ร.ศ. ๑๒๓ แต่เท่านั้น

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

(ลงนาม) ข้าพระพุทธเจ้า นายทอง มหาคเล็ก

วันที่ ๒๗ มิถุนายน รักษาราชการแทน ร.ศ. ๑๒๓ ข้าพระ
พุทธเจ้าได้ตรวจรายงานวันทำการของนายทอง ถูกต้องกับ
ข้อความที่เป็นจริงแล้ว

ลงชื่อผู้ตรวจ

ข้าพระพุทธเจ้า อนุสารสรรพากร

ได้ตรวจตามรายงานการเล่าเรียนที่นายทองไปฝึก
หัดที่อำเภอขึ้น ได้สังเกตความรูปร่างเรียนมา และความ
ทำและความที่แข็งแรง ยิ่งกว่าความพอใจที่ได้คำหมาย
มาก จะเป็นคนที่รับราชการก็ได้ผู้หนึ่ง

๓๘

ให้ส่งรายงานนี้ไปถวายเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
ที่
ทวายเป็นพระบาท

มรพงษ์

เป็นภุมิขัตติยาภิเษก

ท.ร.

05/03/2566

สำนักหอสมุด

05/03/2566

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนา
ถนนราชปิตุ พระนคร.

๒๒/๑๒/๗๔